RAQAMLI DAVRDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LDA YOZISH MADANIYATINI SAQLASH: QALAM VA RAQAMLI QURILMA UYG'UNLIGINING PEDAGOGIK ASOSLARI

O'roqova Gulnoza Baxtiyor qizi
Toshkent Amaliy fanlar universiteti
e-mail: gulnozaoroqova161@gmail.com
Telefon nomer: +998 94 363 98 00

Annotatsiya. Ushbu tezisda raqamli texnologiyalar keng tarqalgan sharoitda boshlang'ich sinflarda qo'lda yozish ko'nikmasining o'rni va uni raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. 3-sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazilgan pedagogik tajriba asosida «qalam + planshet» aralash modelining yozma nutq sifati, imlo savodxonligi va yozishga bo'lgan qiziqishga ta'siri o'rganilgan. Natijalar qo'lda yozishni saqlab qolgan holda raqamli vositalardan me'yorida foydalanish eng samarali yo'l ekanini ko'rsatdi.

Abstract. The article analyses the place of handwriting in primary education in the digital age. A six-week experiment with third-grade pupils showed that a blended pen-and-tablet model improved spelling accuracy, text quality and writing motivation more than a mostly digital approach.

Kalit so'zlar: qo'lda yozish, raqamli ta'lim, boshlang'ich sinf, yozma nutq, aralash o'qitish, savodxonlik.

1. KIRISH

XXI asr bolalari yozuvni o'rganishdan oldinoq telefon, planshet va kompyuter bilan tanishmoqda. Maktablarga elektron darsliklar, interaktiv doskalar va ta'lim platformalari kirib kelmoqda. Bu o'zgarishlar ta'lim sifatini oshirish uchun katta imkoniyat yaratsa-da, pedagoglar va ota-onalar o'rtasida muhim savol tug'dirmoqda: klaviatura va sensorli ekran davrida bolani qo'lda yozishga o'rgatish hali ham zarurmi?

Xorijiy neyropsixologik tadqiqotlar bu savolga e'tiborli javob beradi. K. James va L. Engelhardt (2012) tadqiqotida qo'lda harf yozgan maktabgacha yoshdagi bolalarda harflarni taniydigan miya hududlari harfni klaviaturada bosgan bolalarga qaraganda faolroq ishlagani qayd etilgan. A. Mangen va J.-L. Velay (2010) yozuvning haptik, ya'ni sezgi-harakat tomoni o'qish va yodlashga ta'sir qilishini ta'kidlagan. P. Mueller va D. Oppenheimer (2014) esa qo'lda konspekt qilgan talabalar ma'noni chuqurroq o'zlashtirishini ko'rsatgan.

Shu bilan birga raqamli texnologiyalarni inkor etish ham to'g'ri emas. Ular matnni tahrirlash, ovozli yozish, yozma ishni namoyish qilish va o'z ishini ulashish kabi ijodiy imkoniyatlar yaratadi. Demak, muammo «qo'lda yoki raqamli» tarzida emas, balki ikkalasining o'rinlarini to'g'ri belgilashda turibdi. Mahalliy amaliyotda esa bu masala metodik jihatdan yetarli o'rganilmagan.

Tadqiqot maqsadi – boshlang'ich sinflarda qo'lda yozish madaniyatini saqlagan holda raqamli vositalarni uyg'unlashtiruvchi pedagogik modelni ishlab chiqish va uning samaradorligini baholashdan iborat. Vazifalar: mavzuga oid ilmiy manbalarni tahlil qilish; «qalam + planshet» modelini yaratish; uni tajribada sinash; amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda qo'lda yozish va raqamli yozuv bir-biriga qarama-qarshi qo'yilmasdan, bir pedagogik jarayonning izchil bosqichlari sifatida ko'rib chiqiladi. Amaliy ahamiyati esa taklif etilgan model har qanday maktabda, hatto raqamli qurilmalar soni cheklangan sharoitda ham, bitta yoki ikkita planshet yoki kompyuterdan navbat bilan foydalangan holda

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qo'llanishi mumkinligidadir. Model o'qituvchidan murakkab tayyorgarlik talab qilmaydi, ammo darsning maqsadini aniq belgilashni, ya'ni qaysi bosqichda qo'l, qaysi bosqichda ekran ishlatilishini oldindan rejalashtirishni taqozo etadi.

METODLAR

Tadqiqot ikki bosqichda o'tkazildi. Birinchi bosqichda ilmiy-metodik adabiyotlar, ta'lim standartlari va xorijiy tajriba qiyosiy tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda 6 haftalik pedagogik tajriba o'tkazildi. Unda 3-sinfning ikki parallel sinfidan 56 nafar o'quvchi (9 yoshli) ishtirok etdi va ular teng ikki guruhga (har biri 28 nafar) bo'lindi.

A guruhi (aralash model) o'quvchilari haftada ikki kun qo'lda «Mening kundaligim» loyihasi ustida ishladi: har kuni 5–7 gapdan iborat qisqa matn yozdi, rasm chizib, uni boyitdi. Haftaning uchinchi kunida shu matnni planshetda terib, tahrir qildi, imlo xatolarini tekshirdi va sinfdoshlariga taqdim etdi. B guruhi (asosan raqamli model) o'quvchilari esa yozma topshiriqlarning ko'pini planshet orqali bajardi, qo'lda yozish faqat haftada bir marta, qisqa mashq tarzida berildi.

Samaradorlik to'rt mezon bilan baholandi: (1) har 100 so'zdagi imlo xatolari soni; (2) matndagi o'rtacha gaplar soni (yozma nutq hajmi); (3) qo'l yozuvining tiniqligi (rubrika bo'yicha 1 dan 5 gacha ball); (4) yozishga qiziqish (so'rovnoma asosida, foizda). O'lchovlar tajriba boshida va oxirida bir xil topshiriq asosida o'tkazildi. Natijalar o'rtacha qiymat va foizlar yordamida solishtirildi.

NATIJALAR

Tajriba boshida ikkala guruh ko'rsatkichlari o'zaro yaqin edi. Olti haftadan keyin A guruhida barcha mezonlar bo'yicha B guruhiga nisbatan yuqori natija qayd etildi. Ma'lumotlar 1-jadvalda berilgan.

1-jadval. A (aralash) va B (asosan raqamli) guruhlar natijalari

Ko'rsatkich	A guruh (boshida)	A guruh (oxirida)	B guruh (boshida)	B guruh (oxirida)
Imlo xatolari (100 so'zda)	9,2	4,8	9,0	7,1
O'rtacha gaplar soni	4,1	7,3	4,3	5,6
Yozuv tiniqligi (1–5 ball)	3,0	4,1	3,1	3,2
Yozishga qiziqish (%)	58	86	60	71

Imlo xatolari A guruhida 9,2 dan 4,8 gacha, ya'ni deyarli ikki barobar kamaygan; B guruhida esa 9,0 dan 7,1 gacha tushgan. Yozma nutq hajmi A guruhida 3,2 gapga oshgan, B guruhida 1,3 gapga. Qo'l yozuvining tiniqligi A guruhida 1,1 ballga yaxshilangan, B guruhida deyarli o'zgarmagan (0,1 ball). Qiziqish ko'rsatkichi A guruhida 28 foiz bandga, B guruhida 11 foiz bandga o'sgan.

Sifat kuzatuvlari ham qiziqarli xulosalar berdi: A guruhi o'quvchilari matnni avval qo'lda yozib, keyin raqamli muhitda tahrir qilganlari uchun o'z xatolarini o'zlari topishga odatlandi. B guruhida esa avtomatik tuzatish vositasiga tayanish tufayli ayrim bolalar so'zni to'g'ri yozishga e'tibor bermay qo'ydi, harflarning qo'lda shakli esa unutilishga yuz tutdi.

MUHOKAMA

Natijalar qo'lda yozish bilan raqamli vositalar bir-birini inkor etmasligini, aksincha, to'g'ri uyg'unlashtirilsa, bir-birini to'ldirishini ko'rsatadi. Qo'lda yozish sekinroq jarayon bo'lgani uchun bola harf va so'zning shakli ustida o'ylashga, uni xotirasida mustahkamlashga majbur bo'ladi. Bu esa

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

imlo savodxonligining asosi hisoblanadi. Raqamli vosita esa tahrir, tekshirish va taqdimot bosqichlarida ijodiy imkoniyatni kengaytiradi.

Mazkur tadqiqot ilgari ilmiy adabiyotlarda keltirilgan qarashlarga mos keladi: sezgi-harakat tajribasi harfni o'zlashtirishni kuchaytiradi, mexanik terish esa bunday ta'sirni bermaydi. Biroq natijalarni baholashda ehtiyotkorlik zarur: tajriba bir maktabda, qisqa muddatda va kichik guruhda o'tkazildi, o'quvchilarning oilaviy sharoiti va raqamli qurilmadan uyda foydalanish darajasi nazorat qilinmadi.

Pedagogik nuqtai nazardan quyidagi tamoyillarni ilgari surish mumkin: boshlang'ich sinfda yozuvga o'rgatishning birlamchi vositasi qo'lda yozish bo'lib qolishi; raqamli vositalar yozuv ko'nikmasi o'zlashtirilgandan so'ng, tahrir, ijodiy loyiha va taqdimot uchun qo'shimcha sifatida qo'llanilishi; raqamli qurilmada ishlash vaqtining yoshga mos me'yorda belgilanishi; o'qituvchining raqamli savodxonligini oshirib borish.

Amaliy tavsiyalar sifatida «Mening kundaligim», «Sinfimiz gazetasi», «Xat yozamiz» kabi loyihalarni joriy etish mumkin. Bunday loyihalarda bola avval qo'lda, o'z fikrini o'zi yozadi, so'ngra uni raqamlashtirib, boshqalarga taqdim etadi. Bu usul yozuvning ham amaliy, ham ijodiy ahamiyatini bolaga ko'rsatadi.

Muhim jihatlardan yana biri – bolaning yozuvga bo'lgan munosabati. Qo'lda yozilgan kundalik bola uchun shaxsiy, o'ziga xos mahsulotdir: unda uning yozuv uslubi, rasmlari va fikrlari aks etadi. Bu o'z ishidan faxrlanish tuyg'usini kuchaytiradi. Raqamli taqdimot esa shu mahsulotni boshqalarga ko'rsatish orqali ijtimoiy motivatsiyani oshiradi. Shu tariqa ikkala vosita ham bolaning yozma nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan ishlash masalasi ham e'tiborga loyiq. Uyda bolaning ekran oldida o'tkazadigan vaqti ko'pincha nazoratsiz qoladi. O'qituvchi ota-onalarga kundalik qo'lda yozish odatini shakllantirish (xaridlar ro'yxati, oilaviy xat, sayohat kundaligi) va ekran vaqtini me'yorlash bo'yicha tavsiyalar berib borsa, maktab va oila hamkorligi yozuv madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'qituvchilar uchun raqamli vositalardan pedagogik maqsadda foydalanish bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur.

Tadqiqotning yana bir muhim natijasi shundaki, qo'lda yozish o'quvchining diqqatini jamlashga yordam beradi. Ekranda esa bildirishnomalar, o'yinlar va boshqa ilovalar e'tiborni chalg'itadi. Shu sababli boshlang'ich sinfda raqamli qurilmadan foydalanish aniq vazifa bilan, belgilangan vaqt chegarasida va o'qituvchi nazorati ostida bo'lishi lozim. Masalan, 15–20 daqiqalik tahrir va taqdimot bosqichi bola uchun yetarli bo'lib, qolgan vaqt qo'lda ishlash, suhbat va guruhda muhokamaga ajratilishi mumkin. Mazkur yondashuv o'quvchida ham yozuv madaniyatini, ham raqamli axloq va mas'uliyatni shakllantiradi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda modelni boshqa sinflarda, qishloq va shahar maktablarida, turli til sharoitlarida sinab ko'rish, shuningdek, qo'lda yozish ko'nikmasining uzoq muddatli ta'sirini, ya'ni yuqori sinflardagi o'zlashtirish bilan bog'liqligini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Raqamli davr boshlang'ich sinflarda qo'lda yozishning ahamiyatini kamaytirmaydi, balki uning o'rnini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Tadqiqot «qalam + planshet» aralash modeli imlo savodxonligi, yozma nutq hajmi va yozuv tiniqligini oshirishda asosan raqamli modelga nisbatan samaraliroq ekanini ko'rsatdi. Yozuvga o'rgatish jarayoni bolaning fikrlash madaniyatini, e'tiborini va o'z-o'zini ifodalash qobiliyatini shakllantirgani sababli, uning qo'lda bajariladigan asosi saqlanishi, raqamli vositalar esa ijodiy yordamchi sifatida qo'llanilishi kerak.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. James K.H., Engelhardt L. The effects of handwriting experience on functional brain development in pre-literate children // Trends in Neuroscience and Education, 2012, 1(1), pp. 32–42.
3. Mangen A., Velay J.-L. Digitizing literacy: reflections on the haptics of writing // Advances in Haptics. – Rijeka: InTech, 2010, pp. 385–401.
4. Mueller P.A., Oppenheimer D.M. The pen is mightier than the keyboard: advantages of longhand over laptop note taking // Psychological Science, 2014, 25(6), pp. 1159–1168.
5. Berninger V.W., et al. Early development of language by hand // Developmental Neuropsychology, 2006, 29(1), pp. 61–92.
6. Rahmonov S., Hamroyeva M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.